

Medio september 2023 organiseerde de Commissie Bosgeschiedenis traditioneel haar najaarsbijeenkomst. Ditmaal streek het gezelschap neer op Vriezese Erfgoed in Wapenveld. De aanleiding van de bijeenkomst was het boek over de (bos)historie van landgoed De Dellen bij Heerde. Helaas kon auteur Lodewijk Rondeboom niet aanwezig zijn. Daarom is besloten het thema te verbreden naar de geschiedenis van jonge heideontginningsbossen. Aan de hand van presentaties van Paul Thissen, beleidsadviseur erfgoed bij de provincie Gelderland, en Ciska van der Genugten, specialist natuur en cultuurhistorie bij de Stichting Geldersch Landschap & Kasteelen, werden de bijna vijftig belangstellenden meegenomen in het verhaal en de waarde van de Veluwe heidebossingen. Aansluitend was er onder leiding van Van der Genugten en commissielid Erik van den Berg een rondleiding over het nabijgelegen landgoed Petrea.

tekst Jim van Laar & Erik van den Berg

Historisch overzicht jonge heideontginningsbossen

Tot ver in de negentiende eeuw bestond de Veluwe stuwwal nog grotendeels uit uitgestrekte heidevelden. Zij waren van levensbelang voor de boerengemeenschappen. De heide werd gebruikt als weidegrond voor de schapen en voor het steken van plaggen. Deze plaggen vermengd met schapenmest diende als broodnodige bemesting van de bouwlanden. In zijn lezing schetste Paul Thissen hoe het kon dat de heide nog zo lang in stand gehouden werd, ondanks de dringende oproep van de regering de gronden te ontginnen. De bodem bleek veelal te slecht als bouwland en verwoede pogingen, waaronder de ontginning op De Dellen, mislukten dan ook. Het antwoord werd gevonden in het bebossen van de armste stukken waarbij de beste resultaten met grove den werden bereikt. Een van de grote stuwende krachten was de meteoroloog Buys Ballot met onder meer geslaagde bebossingen op de landgoederen De Dellen, Petrea, Welna en Tongeren. Aan de hand van historisch kaartmateriaal bracht Thissen mooi in beeld hoe de grootste bebossingen pas begin twintigste eeuw een vlucht namen, nadat

foto's Erik van den Berg

Jonge heideontginningsbossen op de Noordoost-Veluwe

Sfeerverslag van de najaarsbijeenkomst van de Commissie Bosgeschiedenis

veel van de merken waren verdeeld en grote stukken heide in particuliere handen waren gekomen. Onder de deskundige leiding van de Nederlandse Heidemaatschappij werd bosbouwkundige kennis uit Duitsland toegepast en veranderden de open, paarse heidevelden langzaam in dichte, groene vlekken vol strakke bosvakken en geometrische bospaden. Thissen brak een lans voor de waarde van de jonge heideontginningsbossen, omdat daarin verschillende tijdslagen zijn te vinden. De oudste heideontginningen zijn veelal volgens eigen inzicht bebost, terwijl voor de uitbreidingen vanaf de twintigste eeuw een meer uniforme aanpak werd gehanteerd, gericht op een zo efficiënt mogelijk bosbeheer. Tegenwoordig zijn veel van de heideontginningen Natura 2000-gebied en voert de ecologie de boventoon. Maar is het niet jammer om alles vanuit ecologisch perspectief te beheren? Met deze vraag gaf hij de belangstellenden stof tot nadenken mee.

Cultuurhistorie bij Geldersch Landschap

En daarmee was ook meteen een verbinding gelegd met de tweede lezing. Ciska van der Genugten gaf een kijkje in de keuken bij de Stichting Geldersch Landschap & Kasteelen (GLK). Hoe krijgen cultuurhistorische waarden een plek in het beheer, hoe zorg je voor een goede afstemming

met ecologische doelstellingen? En misschien nog prangender: hoe krijg je eigenlijk al die cultuurhistorie goed in beeld? Het zijn vragen waar Van der Genugten voortdurend mee te maken heeft als specialist natuur en cultuurhistorie. Het is ook niet eenvoudig om verschillende belangen tegen elkaar af te wegen, want is de aanwezigheid van bijvoorbeeld het zeldzame IJslands mos meer of minder waard dan een grafheuvel? Om toch enige vergelijking te kunnen maken, werkt GLK met zogenaamde kerncollecties. Verspreid over de terreinen zijn tal van collecties aanwezig, zoals abiotiek, flora en fauna, bouwwerken en cultuurhistorie. Al deze 'objecten' worden geïnventariseerd en gewaardeerd om zo tot een waardevolle kern te komen: de kerncollectie. Deze kan dan per thema richting geven aan het terreinbeheer. Het in beeld brengen van de gedetailleerde historie van een terrein en de bijbehorende sporen in het landschap vraagt specifieke kennis. Van der Genugten gaf aan dat de inventarisaties daarom worden uitbesteed aan gespecialiseerde bureaus, waarbij voor elk terrein tevens volgens een vaste systematiek een landschapsbiografie wordt opgesteld. Hiermee wordt het verhaal van het terrein duidelijk en kunnen de cultuurhistorische relictten in de juiste context worden geplaatst. Dat deze aanpak succesvol is, blijkt wanneer Van der Genugten voorbeelden van inventarisaties laat

zien. Waar van een terrein bijvoorbeeld eerst alleen kennis was over enkele grafheuvels of lanen, blijken er in werkelijkheid vele tientallen sporen uit verscheidene tijdslagen aanwezig te zijn.

De rondwandeling over landgoed Petrea

Een van de terreinen waar Van der Genugten recent een inventarisatie en landschapsbiografie over heeft laten opstellen is landgoed Petrea, ten westen van Wapenveld. Na afloop van de lezingen stapte de groep in de auto voor een rondwandeling over het landgoed. Na de eerste stop bij één van de heidevelden, waar commissielid Erik van den Berg vertelde over de grindrijke ondergrond en de karrensporen in het gebied, liepen we via de lange beukenlaan richting de hoeve Petrea. De laan vormde de hoofdonsluiting ten tijde van de aanleg door Buys Ballot en al snel ontpopte de discussie of de laan oorspronkelijk ook uit beuken heeft bestaan. Er waren tal van kwijnende (ook jonge!) exemplaren en vanuit economisch oogpunt zou een aanleg met eiken veel renda-

beler zijn geweest. Nadat op een volgende punt duidelijk werd dat de karakteristieke negentiende-eeuwse ontginningskern met hoeve, bouwland en parkbos nog geheel aanwezig is, volgde een bezoek aan misschien wel het meest bijzondere aspect van het landgoed. Verscholen in het bos liggen nog de contouren van de voormalige steenovens, inclusief baksteenresten en gruis. Van der Genugten en Van den Berg vertelden dat het landgoed oorspronkelijk door Lambertus Frederik Ballot (de oom van Buys Ballot) was gesticht met de intentie om er een steenfabriek op te richten vanwege de aanwezigheid van leem in de bodem. De naam Petrea (petra is Grieks voor steen) verwijst hier ook naar.

Op een kruispunt van lanen gaat de beukenlaan over in een laan van Amerikaanse eiken. Aan de hand van historisch kaartmateriaal liet Van den Berg zien dat dit geen toeval was. Hier stopte de ontginning van Buys Ballot. De Amerikaanse eiken markeerden het beginpunt van een latere particuliere bosuitbreiding onder leiding van de Nederlandsche Heidemaatschappij. Hier ligt meteen een uitdaging voor het beheer: moeten de Amerikaanse eiken worden verwijderd in het kader van exotenbestrijding (ecologie) of wordt er gekozen voor behoud als duidelijk onderscheid in verschillende tijdsperioden (cultuurhistorie)? Naast lanen werden in deze periode ook vele nieuwe bospaden aangelegd, die werden voorzien van brandsingels. Op verscheidene plekken zijn nog relictten van deze brandvertragende toepassingen te vinden, zowel in de vorm van een berkensingel als een brede, onbegroeide strook langs de bosvakken. Nadat Van der Genugten nog een korte toelichting gaf op enkele ecologische maatregelen die GLK in het gebied heeft genomen, keerde het gezelschap terug naar Vriezese Erfgoed.

Mooi om te zien dat er enkele nieuwe (jonge) gezichten waren die de middag als zeer leerzaam hebben ervaren en de boodschap van Thissen en Van der Genugten onderschreven: als je de context kent, is het verrassend om te zien hoeveel sporen nog aanwezig zijn. <

Kiezen of delen

Bosbeheerders voelen zich onder druk staan. Door de samenleving die minder kap en meer natuur wil. Door beleid dat hard is op het vlak van biodiversiteit en boterzacht over duurzame houtproductie. En door ecologen die hiermee het momentum hebben, bosbeheer vaak typeren als houtproductie, en het debat over bos lijken te domineren. Maar bosbeheerders zorgen toch voor gevarieerde bossen en hebben natuur helder in de doelstellingen staan? En zorgen daarnaast ook nog voor duurzame houtproductie, van groot belang in deze tijd?

Het is vele malen makkelijker te werken als een single-issue partij, zoals ecologen doen. Bosbeheerders zijn pragmatisch, opgeleid met twee cruciale beginselen; lange termijn en balans vinden tussen meerdere belangen. Dat is een fundamenteel ander vertrekpunt en maakt de positie in het debat, geregeerd door oneliners, tegenzeglijk moeizamer. Nuance is een niet-gehoord geluid in het debat. Tegelijk moeten bosbeheerders ook in de spiegel kijken. Men staat doorgaans te watertanden bij een prachtige kaarsrechte en takvrije douglas, ondertussen een oude knoestige beuk passerend. Men zorgt inderdaad voor steeds meer ruimte voor natuur in bossen, maar ik kan me niet aan de indruk onttrekken dat deze ruimte ook gevoeld wordt als een beperking in productie.

Willen we nader tot elkaar komen en niet blijven hangen in een onproductief debat, dan moet van beide kanten beweging komen. Bosbeheerders zullen, meer dan in het verleden, natuurwaarde nadrukkelijker moeten omarmen. Ook omdat een goed functionerend bosecosysteem randvoorwaardelijk is voor welke doelstelling dan ook. Ecologen zullen meer moeten inzien dat actief beheer in de meeste gevallen ook randvoorwaardelijk is voor behoud en ontwikkeling van natuurwaarde. En dat beheerde bossen een belangrijke rol vervullen ten aanzien van biodiversiteit. Naast het maatschappelijke belang van duurzame houtproductie.

Diverse onderzoeken tonen aan dat een innige combinatie van beheervormen op landschapsschaal juist de meeste potentie biedt voor behoud en ontwikkeling van biodiversiteit. De som is meer dan de afzonderlijke delen.

Sander Wijdeven